

ОСНОВНІ АСПЕКТИ РАНЬОГО, «КЛАСИЧНОГО» ЕТАПУ СТАНОВЛЕННЯ КОНФУЦІАНСЬКОЇ ДОКТРИНИ ТРАДИЦІЙНОГО КИТАЮ

Лизогуб Віталій Анатолійович,

канд. юрид. наук, доц.,

доцент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,*

Україна, м. Харків

e-mail: lizogubvitaliy74@gmail.com

ORCID 0000-0002-7168-9859

Статтю присвячено комплексному аналізу основних джерел – творів, що з'явилися ще за життя Конфуція, які розвивали та доповнювали основні елементи конфуціанської доктрини. Наведено основні відомості про життя та творчість мислителів – учнів та послідовників Конфуція, варіанти перекладу та інтерпретації назв трактатів та термінології. Окреслено основні положення та ідеї написаного учнями Конфуція трактату «Чжун юн», що має фундаментальне значення для процесу історичної еволюції конфуціанської доктрини та уточнює, деталізує й поглиблює тези головної книги Конфуція «Лунь юя». На тлі традиційної китайської картини наголошується на одному із ключових принципів конфуціанства – принципі «золотої середини», критичній важливості персональної доброчесності правителів, а також звертається увага на основні підходи до визначення формули людської природи.

На основі дослідження наукових джерел зроблено висновки про майже моментальний початок складного поглиблення, вдосконалення і розвитку вчення вже першими учнями Конфуція. Конфуціанство сформувалося як метод інтерпретації давньокитайської системи символів і понять, категорій, закладених у міфологічній формі в активному, діяльному дусі. Розвиток конфуціанської доктрини відбувався за рахунок інкорпорації елементів інших вчень. Конфуціанство по суті розвивалося через знаходження спільних точок з іншими китайськими доктринами. Ключовою ідеєю, що з'явилась у процесі розвитку конфуціанства, є твердження, що все в людині, в тому числі її внутрішній світ, є лише віддзеркаленням світу природи, а відбудова досконалих соціальних інститутів механічно не відновить ідеальний порядок у Піднебесній. У процесі своєї тривалої еволюції конфуціанська традиційна думка набагато раніше поставила на порядок денний окремі фундаментальні проблеми та категорії, аніж це зробили європейські мислителі, звісно на традиційному рівні, що відповідає тим далеким століттям.

Ключові слова: конфуціанство; легізм (фа цзя); Луньюй; Дао; Де; Цзи Си; Чжун юн; Да Сюе; хао сюе (навчання через шанування древності); Мен цзи (Мен Ке); Мо цзи; Сюнь цзи (Сюнь Куан); фа (закон); у чан (5 сталостей); жень (гуманність); і (справедливість); лі (благовоління); чжи (мудрість); сінь (серце-розум, вірність); лян (шляхетна орієнтація); лян нен (традиційна мораль, благомочіє); лян сінь (благо мислення, досконалість серця); цзін сінь (вичерпання серця-розуму); да жень (велика людина); ся жень (мала людина); шань (добра, позитивна сутність людини); ши (жу) (освічені люди, книжники).

Постановка проблеми. У площині історичного розвитку конфуціанство пройшло через тривалий процес еволюції й не вичерпується Лунь юй Конфуція. Цікавим є дослідження не просто основних творів, якими розширювалась і доповнювалась ця доктрина, але й того, що лежить всередині як цього процесу, так і самої Китайської цивілізації. Важливо встановити, яким чином відбувалась еволюція, на основі яких принципів, джерел і за якими векторами.

Актуальність дослідження. Сучасна незалежна Україна стоїть перед важким вибором стратегії ефективного й модерного розвитку, зокрема і вдосконалення системи соціально-політичної організації, яка б відповідала вимогам і викликам ХХІ ст. З огляду на успіхи Китаю в останні десятиліття, постає важливе питання: що стоїть за ними, яка їх інтелектуальна та ідеологічна передоснова? Китай – країна-цивілізація, коріння якої занурені в глибину історії на багато тисячоліть. Упродовж величезного періоду своїх піднесень і занепадів він визначав розвиток не лише прилеглих країн, але й багато в чому й Ойкумени загалом. Сьогодні Китай знову має повноцільний економічний, політичний і культурний авторитет не лише в регіоні Східної Азії, а й в усьому світі.

Конфуцій є одним із ключових носіїв багатой китайської етико-правової традиції й водночас представником осьового часу в масштабах світової цивілізації. Осягнути витoki зростання могутності Китаю з кінця 70-х років ХХ ст. можна лише крок за кроком аналізуючи величезний курс його історичного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим аспектам проблеми просвічені праці М. Гране (M. Hrane), Є. О. Торчінова (Ye. O. Torchinov), О. С. Мартинова (O. S. Martynov), А. І. Кобзева (A. I. Kobzev), А. Є. Лук'янова (A. Ye. Lukianov) та інших, однак комплексний її аналіз у вітчизняній науковій літературі відсутній.

Мета статті – підійти у першому наближенні до розкриття основних принципів і категорій Конфуціанства.

Виклад основного матеріалу. Китайська традиція стверджує, що у

Конфуція було чимало учнів. з них 72 блискуче опанували настанови Учителя. Деякі з них отримали посади в державній адміністрації північно-східного Китаю, здебільшого в Лу, Ци і Вей. З історичних джерел не зрозуміло, що їх службове зростання було видатним. Наприкінці V ст. до н. е. всі ті, хто називали себе учнями Конфуція, нібито об'єдналися навколо таких фігур, як Цзигун, Цзию, Цзися, Цзенци та Цзи Си. Саме Цзи Си, як онуку мудреця, традиція приписує авторство трактатів «Чжун юн» і «Да Сюе» [1, с. 371].

Саме трактат «Чжун юн» («Середина і сталість»), що включений до кодексу священних конфуціанських книг й оповідає про один із головних принципів Конфуція – принцип «золотої середини» [2, с. 6], встановлює, що царська функція характеризується вищою силою пізнання. Потенціал досконалості й фундаментальності осмислення первинних законів всього живого в оцінці далекосхідної цивілізації лежать в основі авторитету і права на владу [3, с. 43].

«Чжун юн» уточнює, деталізує й поглиблює тези головної книги Конфуція «Лунь юя». Якщо узагальнити ці уточнення, то зміст трактату виглядає таким чином:

1. «Чжун юн» реконструює нарис конфуціанської космогонії, чого немає в інших пам'ятках. За його допомогою конфуціанство вкладає свій зміст у *макрокосмос культури Дао* і знаходить модальність концептуально-ідеологічного вчення.

2. «Чжун юн» виводить *формулу людської природи*, про що, як вказують учні Конфуція, він вважав за краще не говорити.

3. «Чжун юн» маніфестує космогонічні й моральні властивості духу та душі, що не входить до кола інтересів «Лунь юя».

4. «Чжун юн» більш насичено віддзеркалює внутрішню етимологію духовного атрибуту людяності («жень»): у ньому людяності надається характеристика шляхом вказівки на культ батьків і старших братів, а у «Чжун юн» – шляхом формування людиною себе, спираючись на космогонічну щирість.

5. «Чжун юн» уточнює визначення філософії – *хао сюе* (навчання через шанування давнини), запропоноване в «Лунь юй».

6. «Чжун юн» вибудовує систему філософських категорій, джерела яких занурені у глибини міфології й трансформуються в ідеологічний концепт через тривалий процес покрокового сходження за універсальною схемою «від міфу до логосу» [2, с. 97].

Назва цього тексту, виходячи з вказівок, наданих у ньому, має значення найімовірніше «(Вчення) про серединний і незмінний (шлях)». Хоча традиція пов'язує текст з виключно Цзи-Си, проте насправді текст, можливо, значно молодший.

Століттям до нього апелювали не тільки конфуціанці, роздратовані пануванням «фа» (законів, правил) у суспільній сфері, але й ті, хто стверджував, що реконструкція ідеальних соціальних установ, окреслених у «Чжоу лі», автоматично не відновить досконалий порядок у Піднебесній, характерний для епічної древності. Жодна зовнішня конструкція сама собою не гарантує гармонії в Піднебесній, критично важлива персональна добродетель її государів. Саме вона має вирішальне значення. Всі, хто в традиціях китайської цивілізації мислили подібним чином, незмінно впродовж різних історичних періодів зверталися до «Чжун юн» [4, с. 13–14].

Відповідно потрібно встановити корінь, з якого бажана гармонія виходить. Ним є людська особистість. Необхідно, щоб гармонія панувала всередині людини, брала свій початок саме зсередини, від конкретного індивідууму, і лише згодом охоплювала більш великі простори. Саме тому «Чжун юн» приділяє основну увагу індивідуальній свідомості людини. Творцями цього трактату керує ідея, що свідомість здатна до трансформації й у разі належного впливу з боку керуючого, людину можна схилити до виявлення дарованої Небом ідеальної природи. Будь-яке покращення в урядовій галузі має починатися з індивідуального виміру. Так формується єдність двох аспектів – *ідентифікація власної «Небесної» природи* та підвищення якості керівництва. Вони інтегровані акцією «фань шень» («звернення до тіла»), тобто

скерованістю на індивідуума, його свідомість, аналіз, засоби контролю над ним та його устремліннями. «Те, що дарує Небо, називається природою» – це принципове положення відкриває главу I. Все в людині, в тому числі її духовна сфера, – лише копія або випромінювання світу природи. І це насамперед стосується латентних чеснот людської природи. Але «Чжун юн» тлумачить цю кореляцію доволі оригінально. Трактат пропонує мислити його евентуальним і реалізованим не через акт гнозису, як у буддизмі, а через довгочасний процес, через дао: «слідування характеру називається дао». Зміст твору полягає в намаганні запропонувати найбільш вичерпне визначення сутності цього шляху («дао») та свідомості людини, що йде у правильному напрямку.

Глави II–XII описують різноманітні властивості дао. Шлях непростий, серйозний і прихований. Для того, щоб прямувати ним, неодмінною умовою виступають перманентні внутрішні потуги. Водночас глави XIII–XIX запроваджують практику реалізації дао у суспільних відносинах. Глава XX розвиває цю тему в політичній площині, пропонуючи виклад ідей буцімто самого Конфуція щодо підходів до адміністрування перших чжоуських владик – Веня-вана та У-вана. Тут в першій раз постає «щирість» як найважливіша категорія філософсько-політичної доктрини [4, с. 14–15]. «Люди досконалі, за широтою й глибиною своєї чесноти вони подібні землі; за її висотою та блиском – подібні небу; за протяжністю й тривалістю – подібні безмежному часу та простору. Той, хто перебуває в цій духовній досконалості, не виставляє себе напоказ, однак подібно землі розкриває себе у своїх благодіяннях; він не рухається, але, подібно небу, здійснює різні перетворення; не діє, однак, подібно часу й простору, приводить свої праці до досконалого завершення» (Чжун юн, XXVI, 5-6, XXXI, 1). А втім лише така людина «гідна володіти вищою владою та керувати людьми» [3, с. 30].

«Да Сюе» («Велике вчення») – найкоротший твір (1755 ієрогліфів) серед основоположних конфуціанських «канонів», тобто канонічних книг. Він був написаний між V і I ст. до н. е. й від самого початку входив до складу «Лі Цзі» – «Книги Обрядів» або «Записок про благопристойність» (39 і 42 глави),

об'єднаних в один текст наприкінці I ст. до н. е. Дай Шен (знавець ритуалів, упорядник «Лі цзи» часів династії Хань) і введених у конфуціанське «П'ятиканоніє» («У цзін»), «Шестиканоніє» («Лю цзін») і «Тринадцятиканоніє» («Ши сань цзін») [5, с. 73].

Китайська традиція дозволяє три варіанта екзегетики Да Сюе: 1) «Велике вчення» – вчення про високо ідеальну, гідну, бездоганну особистість; 2) «Найвища наука» – теорія управління суспільством для наділених владою персон; 3) «Вища освіта» – ідеологічні настанови для повнолітніх людей [6].

Політик і філософ часів династії Хань Чжен Сюань (127–200 рр. н. е.), трактуючи термін «Да Сюе», стверджував, що «в ньому викладено велике вчення, придатне для здійснення управління» [5, с. 73].

Вчений-енциклопедист, текстолог і головний представник неоконфуціанства Чжу Сі рекомендував дві різні послідовності опрацювання «чотирьох вчителів» (си цзи): 1) «Да Сюе», 2) «Чжун юн», 3) «Лунь юй», 4) «Мен-цзи» та 1) «Да Сюе», 2) «Лунь юй», 3) «Мен-цзи», 4) «Чжун юн», але в обох випадках на перше місце ставив «Да Сюе», що й було закріплено традицією [Там само, с. 75].

Тематика трактату має, головним чином, етичний і соціально-політичний зміст. У канонічній частині пропонуються «Три підвалини» (сань ган лін) і «Вісім основоположень» (ба тьяо му), зміст яких інтерпретується на основі цитат з «Шу цзина» і «Ши цзина» в коментарях. Три підвалини складаються з «висвітлення світлої благодаті» (мін мін де), «споріднення з народом» (цінь мін); у трактовці Чжу Сі «оновлення народу» – (сін мін) і «зупинка на досконалому добрі» (чжи юй чжи шань); «вісім основоположень» – «вивірення (класифікація, пізнання) речей» (ге у), «доведення знання до кінця (до реалізації)» (чжи чжи), «набуття ширості помислів (думки і волі)», «виправлення серця» (чжен синь), «удосконалення особистості» (сю шень), «вирівнювання сім'ї» (ци цзя), «приведення в порядок держави» (чжи го), «врівноваження Піднебесної» (пін тьянь ся) [6, с. 239–242; 7].

Квінтесенцією світоглядної системи «Да Сюе» є презумпція іманентної

доброчесності (де) людської природи, яку мають випромінювати можновладці у формі «гуманності» (жень), піддані – у формі слідування «належній справедливості» (і). «Благодать-доброчесність», «гуманність» і «належна справедливість» виступають антитезою «користі/вигоди» (лі), персонального блага і «багатства» (цай) в сенсі *антимеркантилізму*, що загалом властивий конфуціанській доктрині. У «Да Сюе», як і в «Лунь юї», маніфестується «золоте правило» моралі, виражається категорією «взаємність» (шу). Його результат: «доброчесності» володаря і підданих мусять перебувати в гармонії. Не «висвітлюючий благодать», тобто «не виявляючий» *доброчесності властитель позбавляється свого права володарювати*. «Зумовлення – доля» (мін) не має невідвортної природи. У трактовці «Да Сюе» у Чжу Сі на перше місце ставилася об'єктивна сфера «вивірення речей», а в поясненні Ван Ян-міна – суб'єктивна сфера «вдосконалення (власної) особистості» [6, с. 239–242; 7].

«Де» – одна з найбільш основоположних традиційних категорій – у найзагальнішому сенсі вказує на провідний атрибут, що визначає оптимальний модус буття кожного автономного суб'єкта або об'єкта, тобто персональну «благодать». Через це нерідко характеризується за допомогою омоніма «де» – «досягнення, набуття». Позаяк, на думку конфуціанців, унікальність людини полягає у здатності слідувати «належній справедливості» та «благопристойності-етикету-ритуалу», його «де» головним чином розглядається як «чеснота». «Де» релятивно й відрізняється від дао (загального та абсолютного), оскільки має індивідуальний характер, отже «благодать» для одних може бути чимось протилежним для інших. «Де» виступає як узагальнений символ великої кількості різновекторних сил, що можуть зіштовхуватись одна з одною, тому балансує й координуює їх всеохоплююча «благодать» часто позначається особливими епітетами: «досконала-гранична», «велика» «таємнича», «прекрасна», «світла-сяюча», «правильна» [5, с. 78–79].

Наступним за своїм значенням, визнаним найвпливовішим конфуціанцем свого часу на теренах Піднебесної був Мен цзи (372–289 рр. до н. е.). Батько

китайської історії Сима Цянь (145 чи біля 135–86 рр. до н. е.) у біографії Мен-ци, складеної (II–I ст. до н. е.), зазначає, що Мен-ци був учнем Цзи Си, онука Конфуція. Його прізвище – Мен, ім'я – Ке, він народився в царстві Лу, у провінції Шаньдун, де понад 100 років до нього жив сам Конфуцій.

Мен-ци часто переїжджав з одного місця в інше й пропонував свої ідеї у спілкуванні, бесідах зі своїми послідовниками та государями тих царств, які він відвідував (Ці, Тен, Сун, Цзоу, Лян та ін.), очікуючи, що його візьмуть на службу і він отримає перспективу в практичній площині реалізувати свою концепцію урядового керівництва. Але йому пощастило тільки впродовж досить недовгого часу займати посаду радника в царстві Ці, і його ідеал «людяного» управління не був впроваджений. Після даремних зусиль інспірувати правителів царств повернувся на вітчизну, в Лу, де за допомогою одного зі своїх учнів, який перебував на державній службі, повторно намагався втілити в життя свої ідеали. На батьківщині його пропозиції не були визнані й останні роки свого життя він приділив більш глибокому опрацюванню своєї доктрини, передаючи її своїм учням.

Книга під назвою «Мен-ци» у складі, що дійшов до нашого часу, вміщує 7 глав. У свою чергу кожна з них поділяється на 2 частини. Сьогодні серед вчених немає єдиної думки стосовно авторства цієї праці. Одні дослідники пов'язують авторство з самим Мен-ци, інші стверджують, що співавторами були також його учні, треті обмежують коло учасників найбільш близькими учнями Мен-Ке – Гунсунь Чоу і Вань Чжаном. Якщо взяти до уваги, що низка важливих тверджень Мен-ци не були відображені у праці, названій його ім'ям, а містяться в інших ранніх першотворах, можна дійти висновку, що книга «Мен-ци» повністю сформувалася після смерті філософа і вміщує декілька нашарувань. Китайські та західні вчені в основному переконані, що ядро цієї книги складають ідеї самого Мен-Ке, найближчих його послідовників та інші тексти, що відносяться до часу не пізніше III ст. до н. е.

Трактати багатьох філософів Китаю різних часів містять посилання на добре популяризовані у трактаті «Мен-ци» думки. На її основі виникла широка

коментаторська бібліографія. Ідеї, викладені у ньому, свідчать, що Мен Ке не тільки розширює деякі принципи Конфуція, а й удосконалює його вчення, актуалізуючи й розглядаючи нові питання. Доктрина Мен цзи сприяла розвитку конфуціанства протягом наступних історичних етапів і трансформувала його в гармонічну конструкцію суджень, що майже через два століття стала урядовою ідеологією. Водночас вона значним чином позначилася на наступній еволюції китайської системи світосприйняття та громадської думки протягом всієї історії Піднебесної [8, с. 225–226].

Згодом стиль Мен цзи став пануючим у конфуціанстві. Вершина його впливу в філософії середньовічного Китаю припадає на період неоконфуціанських мислителів епохи Сун. До Мен-цзи відноситься орієнтація вважати *природу людини моральною*. Гао-цзи – провідний візаві Мен-цзи з проблеми моральної передоснови сутності людини – стверджував, що людина у своїй основі *етично нейтральна* і може піддаватися як добру, так і злу, так само як вода може текти і на схід, і на захід. Можливо, що саме з Гао-цзи, а не з Мен-цзи, погодився б і сам Конфуцій, який зазначав, що всі люди народжуються рівними, а виховання вносить різницю між ними (позиція, цілком природна доби Просвітництва). На противагу Мен-цзи проголошував, що потяг людей до добра (блага) природно належить їм, він схожий на потяг води постійно текти зверху вниз.

Мен-цзи гадав, що людську природу формують 5 сталостей (у чан): гуманність (жень), борг-справедливість (і), ритуальне благоговіння (лі), мудрість (чжи) і вірність (сінь). Якщо органи перцепції ідентифікують щось, що диктує необхідність деонтологічно-важливої реакції, вони збуджують природу, відповідь якої розкривається у формі конкретного переживання. Мен-цзи зосереджується на темі серця-розуму (сінь), концепція якого з часів цього мислителя починає домінувати як у суспільно-політичній думці, так і в буддизмі Китаю. Серце-розум забезпечено благомоччам «лян нен» (вроджена, інтуїтивна здатність, моральний інстинкт) і благомисленням «лян сінь» – ці поняття перетворюються в набагато пізнішу епоху, у XV–XVI ст., на провідні

для доктрини Ван Ян-Міна – або просто збігаються з природою людини (сін), або є її ідеальним проявом. Серце-розум людини у своїх початках піднімається до Неба: самопізнання, яке досягло свого максимуму («пізнай самого себе»), в китайській термінології – «вичерпання серця-розуму» – (цзін сін) рівнозначно пізнанню природи Неба. Оскільки есенція людини й есенція універсуму збігаються, пізнання одного еквівалентно пізнанню всього, а людина виступає проєкцією всесвіту. Мен-цзи повністю не розвиває всіх своїх положень, цим згодом займаються неоконфуціанці, але всі основні спекулятивні положення їм вже підготовлені [9, с. 85–86].

Мен-цзи охороняє конфуціанську мудрість, іменуючи її «мудрістю золотої середини», рівновіддалену від двох небезпечних вигадок. Мен-цзи не погоджується з абсолютним індивідуалізмом Янцзи, як і з ідейною відданістю громадському благу Моцзи. «Янцзи виходить з принципу: «кожен за себе». Вирвати одне-єдине волосся на благо імперії, він і цього б не зробив. Моцзи – це сліпа прихильність: заради імперії він погодився б виявитися змеленим з голови до ніг» [1, с. 374].

Мен-цзи запозичує у даосів їх оптимізм. Він констатує, що «великою людиною («да жень») виступає той, хто не вичерпав своє серце новонародженої дитини». Проте він аж ніяк не розуміє під цим природну щирість і невігадливність, що руйнуються будь-якою цивілізацією. Тільки велика людина (працююча не руками, а серцем (розумом), й ухиляється від усілякої приватної вигоди) може, на відміну від «людей малих» («сяо жень»), безперешкодно вдосконалювати успадковані доброзичливість та емпатію. Етика Мен-цзи – шляхетна етика серця.

Чотири начала (сталості) – жень, лі, і, чжи – спільні для всіх людей і допускають ствердження, що у людини добра позитивна сутність («шань»), що поглиблюється в шляхетній орієнтації («лян»), тільки тоді, коли її прищеплюють і плекають.

Залежно від того, чи плекають люди в собі позитивні якості, або ж лихі та підступні, вони перетворюються на великих чи малих. Гідність серця

залежить від виховання, яке у свою чергу залежить від соціального становища. «У щасливі роки люди з народу у своїй більшості чесні; більшість стає буйними у важкі роки». Насправді досконалість серця («лян сінь») виявляється зовсім не спадковим його атрибутом. Воно утворюється з культивування зерна добра; так само, як у врожайний рік посів ячменю послуговується родючістю ґрунту [1, с. 374].

Мен-цзи прагнув привернути увагу до конфуціанського дискурсу й adeptів Моцзи, які зосереджували увагу на матеріальному боці життя: саме тут вони знаходили порозуміння з найбільш серйозними опонентами книжників – легістами. На відміну від більшості конфуціанців Мен-цзи так само, як і легісти, не обходив своєю увагою економіку. Але головним стимулом для нього, як і для Моцзи, були моральні вимоги з метою охорони консервативної утопії. Він закликав до відновлення князями системи колодязних ланів «цзин», яка була центром селянської громади, скасування особистої власності, час від часу здійснювати переділ землі, залишити лише трудову повинність і податі, ліквідувати митниці, а замість податку на товари ввести звичайну ліцензію на ринкові лотки [1, с. 374–375].

Мен цзи виступав проти деспотизму і будь-яких новацій, які проводили легісти для реалізації своїх концепцій держави та її законів. Він не міг сприйняти жодної влади, крім тієї, де помічником-консультантом була б порядна й культурна людина, а не сухий технократ. Співаючи дифірамби колективному користуванню землею та сумісній праці на полі, яке продовжує залишатися у власності государя, він не забуває зазначити, що головною функцією сеньйора є влаштування закладів освіти. Їх першочергове завдання – роз'яснити п'ять видів людських стосунків: між сеньйором і васалом, батьком і сином, старшим і молодшим, чоловіком і дружиною, подорожнім і попутником. Ця освіта має забезпечувати те, щоб «серед простолюдинів запанувала взаємна любов» і щоб «зміцнити країну» [1, с. 375].

«Лише шляхетні люди («ши» еквівалентно «жу» або «книжники») спроможні, не маючи стабільних джерел існування, залишати своє серце у

спокої». Філантропія має бути домінантою серед функцій держави, а її метою – ушляхетнення свідомості простолюдинів, при цьому завданням етичної культури є укорінення в кожному бажання морального самовдосконалення.

Мен цзи першим спробував окреслити архаїчну, *патриціанську за своїм сенсом етику* в демократичній манері, й першим, хто звернувся до софістики, щоб змусити мовчати тиранів, гучно проголосив стародавні принципи, зокрема, що люди фізичної праці зобов'язані утримувати людей розумової, які працюють «серцем» («сінь») і керують народом. Книжник має всією своєю істотою доводити, що ніхто, і сам государ включно, не є вище мудреця [1, с. 375].

Підходи іншого мислителя – Сюнь цзи – в основному являли собою заочну полеміку з Мен цзи. У III ст. до н. е. Сюнь цзи доводив, що природою людини є зло. Він знаходиться якраз на межі орбіти конфуціанської традиції, не переступивши за її межі, оскільки вважав, що не покарання і нагороди мають приборкувати цей рівень природи (як думали легісти), а моральне вдосконалення і висока словесність, музика, ритуал, етикет, тобто культура (як, гадав Зигмунд Фрейд). Проте в процесі генезису конфуціанства гору взяли погляди Мен-цзи [9, с. 85–86].

Вчення Сюнь цзи (бл. 313 – бл. 238 рр. до н. е.), що розповсюджується на провідні сфери філософії та ідеології Давнього Китаю фінальної доби періоду Чжаньго (царств, що борються), завершує ранню, «класичну» стадію еволюції давньокитайської філософії.

Відомостей про життя і діяльність Сюнь-цзи дійшло до нас небагато. Вони містяться, головним чином, в «Історичних записках» («Ши Цзі») Сима Цяня (II ст. до н. е.), у вступі до творів Сюнь-цзи визначного знавця текстів епохи Хань Лю Сяна (80–9 рр. до н. е.) і в самому трактаті «Сюнь-цзи».

Неповнота цих даних та їх заплутаність пізніше породили довгі спори серед дослідників твору «Сюнь-цзи» про роки життя його автора й датування тих подій, про які йдеться в «Історичних записках» і працях Сюнь-цзи. Сюнь-цзи, на ім'я Куан, який мав прізвисько Цин, народився приблизно в 313 р. до

н. е. в царстві Чжао. У 264 р. до н. Сюнь-цзи переїжджає в царство Ци, де береться до популяризації своїх ідей у прославленій стародавній Академії «Цзися». Найближчим часом він дістає титул «першого сановника» (ле дафу) і визнання як найбільш авторитетного вченого у царстві Ци. Через 10 років він приїздить у царство Чу, де перший міністр Хуан Се, який управляє областю Чуньшен, призначає його управителем повіту Ланьлін. Після загибелі Хуан Се у 238 р. до н. е., Сюнь-цзи залишає свій пост і повністю віддає себе творчості: разом з найближчими вихованцями він створює твір, якому пізніше було надано його ім'я – «Сюнь-цзи». Через кілька років він помирає в Ланьліні. Відомості про Сюнь-цзи, що доступні для нас, дозволяють лише впевнено стверджувати, що він виріс у забезпеченій родині, яка відносилася до пануючого класу, що дозволило йому одержати відмінну освіту, стати видатним знавцем філософії й відкрило двері палаців володарів царств та академії «Цзися» [8, с. 141–142].

Трактат «Сюнь-цзи», написаний у 30-ті роки III ст. до н. е., дійшов до нашого часу майже в повному обсязі. Його не зачепив едикт імператора Цинь Ши-хуана (221–210 рр. до н.е.) про знищення конфуціанських книг і був поширений у III–I ст. до н. е. в численних копіях. У I ст. до н. е. Лю Сян систематизував, об'єднавши їх в 32 глави (пянь) під загальною назвою «Сунь Цин синь шу» («Нова книга Сунь Цина») зі своїм прологом. У 818 р. Ян Лян переробив угруповання глав і додав до збірки свої коментарі. З 32 глав-трактатів «Сюнь-цзи» 22 глави відносять до самого Сюнь Куана, 9 – до його учнів, а одну главу («Чжун-ні») деякі сучасні дослідники розглядають як фальсифікацію. Філософські ідеї Сюнь Куана сформульовані в основному у главах-трактатах «Тянь лунь» («Про Небо»), «Цзе бі» («Звільнити від помилок»), «Фей сян» («Проти віщунства»), «Чжен мін» («Виправлення імен»). Трактат «Сін е» («Про злу природу людини») відноситься до етичної проблематики. Прикінцеві шість глав написані учнями філософа після його смерті. Записані учнями три глави – «Жу сяо» («Конфуціанський вірець»), «І бін» («Обговорення військових справ») і «Цян го» («Сильна держава»),

включають бесіди Сюнь Куана з правителями та міністрами царств, а також його думки стосовно управління державою [6, с. 626–628].

Погляди Сюнь Куана мають синтетичний характер і є оригінальною модифікацією доктрини Конфуція, збагаченої принциповими фрагментами інших відомих вчень «Стародавнього Китаю, насамперед легізму. Він першим у конфуціанстві сформував теоретичну базу етичного вчення Конфуція і розвив концепцію *освіченої монархії*, що базується як на принципі традиційної моралі (лі), так і на авторитеті сили Закону (фа).

Проведене дослідження дозволяє зробити такі узагальнюючі **висновки**:

1. Конфуціанство майже одразу починає свою складну еволюцію. Вже перші учні Конфуція поглиблюють і розвивають його вчення.

2. Конфуціанство склалося як метод інтерпретації давньокитайської системи сукупності символів, понять і категорій, закладених у міфологічній формі в активному, діяльному дусі, на відміну від даосизму.

3. Перші принципи, що розвивали вчення Конфуція, були викладені в трактатах «Чжун юн» і «Да Сюе». В них знаходять своє відображення проблеми космології, природи людини, уточнюються деякі традиційні конфуціанські поняття, формується система з традиційних категорій, запозичених з давньокитайської міфології.

4. Розвиток конфуціанської доктрини відбувався за рахунок інкорпорації елементів інших вчень. Конфуціанство по суті розвивалось через знаходження спільних точок з іншими доктринами – моїзмом, даосизмом, легізмом (фа цзя) та ін.

5. Ключовими ідеями «Чжун юн» є твердження, що все в людині, в тому числі її внутрішній світ, є лише віддзеркаленням світу природи, а відбудова досконалих соціальних інститутів механічно не відновить ідеальний порядок у Піднебесній.

6. Однією з найважливіших категорій філософсько-політичної доктрини конфуціанства є *«цирість»*.

7. Ядром ідеологічної системи «Да Сюе» є припущення внутрішньої

доброчесності (де) людської природи, яку мають проявляти можновладці.

8. Синкретизм (об'єднання різних, інколи, на перший погляд, суперечливих елементів) Китайської цивілізації характерний не тільки для релігійної (містичної, магічної), а й доктринально-ідеологічної (метафізичної) сфери.

9. У процесі своєї тривалої еволюції конфуціанська традиційна думка набагато раніше поставила на порядок денний окремі фундаментальні проблеми та категорії, аніж це зробили європейські мислителі, звісно ж на давньому, традиційному рівні, синхронному тим далеким століттям.

Список літератури

1. Гране М. Китайская мысль : монографія / пер с фр. В. Б. Иорданского. Москва : Республика, 2004. 526 с.
2. Конфуцианский трактат «Чжун юн»: Переводы и исследования / сост. А. Е. Лукьянов ; отв. ред. М. Л. Титаренко. Москва : Вост. лит., 2003. 247 с.
3. Эвола Ю. Восстание против современного мира : монографія. Москва : Промитей, 2016. 476 с.
4. Мартынов А. С. «Искренность» мудреца, благородного мужа, императора. Из истории традиционной китайской идеологии. Культура народов Востока. Материалы и исследования : монографія / сост. и отв. ред. О. Л. Фишман. Москва : Наука, ГРВЛ, 1982. 318 с.
5. Конфуцианское «Четверокнижие» («Сы шу») / пер. с кит. и коммент. А. И. Кобзева, А. Е. Лукьянова, Л. С. Переломова, П. С. Попова при участии В. М. Майорова ; вступит. ст. Л. С. Переломова ; Ин-т Дальнего Востока. Москва : Вост. лит., 2004. 431 с.
6. Духовная культура Китая : энциклопедия : в 5 т. / гл. ред. М. Л. Титаренко ; Ин-т Дальнего Востока РАН. Т. 1: Философия / под ред. М. Л. Титаренко и др. Москва : Вост. лит., 2006. 727 с.
7. [Кобзев А. И.](https://www.synologia.ru/a/Да_сюэ) Да Сюэ. Синология ру: история и культура Китая. URL: https://www.synologia.ru/a/Да_сюэ (дата обращения: 17.01.2021).
8. Древнекитайская философия: собрание текстов в 2 т. Москва : Мысль, 1972. Т. I. 303 с.
9. Торчинов Е. А. Пути философии Востока и Запада: познание запредельного : монографія. Санкт-Петербург : Азбука-классика ; Петербургское Востоковедение, 2005. 480 с.

Лизогуб В. А., канд. юрид. наук, доц., доцент кафедры истории государства и права Украины и зарубежных стран, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.

e-mail: lizogub.74@mail.ru ; ORCID 0000-0002-7168-9859

Основные аспекты раннего, «классического» этапа становления конфуцианской доктрины традиционного Китая

Статья посвящена комплексному анализу основных источников – произведений, появившихся еще при жизни Конфуция, которые развивали и дополняли основные элементы конфуцианской доктрины. Приведены основные сведения о жизни и творчестве мыслителей – учеников и последователей Конфуция, варианты перевода и интерпретации названий

трактатов и терминологии. Наведены основные положения и идеи написанного учениками Конфуция трактата «Чжун юн», который имеет фундаментальное значение для процесса исторической эволюции конфуцианской доктрины, уточняет, детализирует и углубляет тезисы главной его книги «Лунь юя». Но на фоне традиционной китайской картины выделяется один из ключевых принципов конфуцианства – принцип «золотой середины», критическая важность персональной добродетели правителей, а также обращается внимание на основные подходы к определению формулы человеческой природы.

На основе исследования научных источников сделаны выводы о почти моментальном начале сложного углубления, совершенствования и развития учения уже первыми учениками Конфуция. Конфуцианство сформировалось как способ интерпретации древнекитайской системы знаков и понятий, категорий, заложенных в мифологической форме в активном, деятельном духе. Развитие конфуцианской доктрины происходило за счет инкорпорации частей других учений. Конфуцианство по сути развивалось через нахождение общих точек с другими китайскими доктринами. Ключевой идеей, которая появилась в процессе развития конфуцианства, является утверждение, что все в человеке, в том числе его внутренний мир, является лишь отражением мира природы, а восстановление совершенных социальных институтов механически не сможет навести идеальный порядок в Поднебесной. В процессе своей длительной эволюции конфуцианская традиционная мысль намного раньше поставила на повестку дня отдельные фундаментальные проблемы и категории, чем это сделали европейские мыслители, конечно, на традиционном уровне, что соответствует тем древним векам.

Ключевые слова: конфуцианство; легизм (фа цзя); Луньюй; Дао; Где; Цзы Си; Чжун юн; Да Сюэ; хао сюэ (обучение через почитание древности); Мэн цзы (Мэн Кэ); Мо цзы; Сюнь цзы (Сюнь Куан); фа (закон); в чан (5 сталостей); жэнь (гуманность); и (справедливость); ли (благоволение); чжи (мудрость); синь (сердце-ум; верность); лян (благородная ориентация); лян нэн (традиционная мораль, благочестие); лян синь (благо мышления, совершенство сердца); цзин синь (исчерпание сердца-разума); да жэнь (великий человек); сяо жэнь (малый человек); шань (добрая, позитивная сущность человека); ши (ж); (образованные люди, книжники).

Lyzohub V. A., PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of Department of History of State and Law of Ukraine and Foreign Countries, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.

e-mail: lizohub.74@mail.ru ; ORCID 0000-0002-7168-9859

The main aspects of the early, "classical" stage of the formation of the Confucian doctrine of traditional China

The article is devoted to a comprehensive analysis of the main sources – works that appeared during the life of Confucius, which developed and supplemented the main elements of Confucian doctrine. Provides basic information about the life and work of thinkers – pupils and followers of Confucius, options for translation and interpretation of titles of treatises and terminology. The main provisions and ideas of the treatise "Zhong yong" written by the students of Confucius, which is of fundamental importance for the process of the historical evolution of Confucian doctrine, clarifies, details and deepens the theses of his main book "Lunyu" are suggested. But against the background of the traditional Chinese picture, one of the key principles of Confucianism stands out – the principle of the "golden mean", the critical importance of the personal virtue of rulers, and also draws attention to the main approaches to defining the formula of human nature.

Based on the study of scientific sources, conclusions were drawn about the almost instantaneous beginning of a complex deepening, improvement and development of the teachings by the first disciples of Confucius. Confucianism was formed as a way of interpreting the ancient Chinese system of signs and concepts, categories embedded in the mythological form in an active,

active spirit. The development of the Confucian doctrine was due to the incorporation of parts of other teachings. Confucianism essentially developed through finding common ground with other Chinese doctrines. The key idea that appeared in the development of Confucianism is the assertion that everything in a person, including his inner world, is only a reflection of the natural world, and the restoration of perfect social institutions cannot mechanically bring ideal order in the Celestial Empire. In the course of its long evolution, Confucian traditional thought put certain fundamental problems and categories on the agenda much earlier than European thinkers did, of course, at the traditional level, which corresponds to those ancient centuries.

Keywords: Confucianism; legism (fa jia); Lunyu; Tao; Where; Zi Xi; Zhong yun; Da Xue; hao xue (learning through veneration of antiquity); Meng tzu (Meng Ke); Mo tzu; Xun tzu (Xun Kuan); fa (law); v chan (5 steel); ren (humanity); and (justice); li (benevolence); zhi (wisdom); xin (heart-mind, loyalty); liang (noble orientation); liang neng (traditional morality, well-being); liang xin (good thinking, perfection of the heart); jing xin (exhaustion of the heart-mind); da ren (great man); xiao ren (small man); shan (good; positive essence of a person); shi (w) (educated people, scribes).

References

1. Grane, M. (2004). *Kitayskaya misl. Trans. V.B. Iordanskogo. Moscow: Respublika* (in Russian).
2. *Konfutsianskiy traktat «Chzhun yun»: Perevody i issledovaniya. (2003). A.E. Lukiano, M.L. Titarenko (Eds.). Moscow: Vost. lit. (in Russian).*
3. Evola, Yu. (2016). *Vosstaniye protiv sovremennogo mira. Moscow: Promitey* (in Russian).
4. Martynov, A.S. (1982). «Iskrennost» mudretsa. blagorodnogo muzha. imperatora. *Iz istorii traditsionnoy kitayskoy ideologii. Kultura narodov Vostoka. Materialy i issledovaniya. O.L. Fishman (Ed.). Moscow: Nauka. GRVL* (in Russian).
5. *Konfutsianskoye «Chetveroknizhiye» («Sy shu»). (2004). Trans. A.I. Kobzeva. A.E. Lukianova. L.S. Perelomova et al. L.S. Perelomova (Ed.); In-t Dalnego Vostoka. Moscow: Vost. lit. (in Russian).*
6. *Dukhovnaya kultura Kitaya: entsiklopediya. (Vols. 1– 5); Vol. 1: Filosofiya. (2006). M.L. Titarenko et al. (Eds.). Moscow: Vost. lit. (in Russian).*
7. Kobzev, A.I. *Da Syue. Sinologiya ru: istoriya i kultura Kitaya. URL: https://www.synologia.ru/a/Da_syue* (in Russian).
8. *Drevnekitayskaya filosofiya: sobraniye tekstov. (Vols. 1–2); Vol. 1. (1972). Moscow: Mysl* (in Russian).
9. Torchinov, E.A. (2005). *Puti filosofii Vostoka i Zapada: poznaniye zapredelnogo. Sankt-Piterburg: Azbuka-klassika. Peterburgskoye Vostokovedeniye* (in Russian).

Надійшла до редколегії 16.11.2021 р.